

Функція внутрішньої події в «Записках Тані М.» Галини Гордасевич

У статті розглядається функція внутрішньої події в «Записках Тані М.» Галини Гордасевич у ракурсі поетикальних особливостей записок як жанрового різновиду української прози. Визначено специфіку наративного розгортання внутрішньої події в записках на прикладі аналізованого твору.

Ключові слова: записки, повість, внутрішня подія, оповідач, наратив.

Постановка наукової проблеми та її значення. Записки як жанровий різновид української прози на сьогодні майже недосліджені у вітчизняному літературознавстві. Тим часом у творчому доробку українських письменників ХХ – початку ХХІ ст. відомі «Записки Кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка, «Записки полоненого» О. Кобця, «Записки солдата» І. Багмута, «Записки каторжанина» Є. Іванчука, «Записки Тані М.» Г. Гордасевич, «Записки Білого Пташка» Г. Пагутяк, «Записки пройдисвіта» Ю. Винничука, «Записки українського самашедшого» Л. Костенко, «Записки на зап'ястях» Л. Воронюк, що засвідчують поступовий розвиток жанру записок в українській літературі впродовж тривалого часу.

Для жанру записок притаманна певна амплітуда коливання між документалізмом і художністю, що залежить від авторської інтенції письма. Якщо в «Записках полоненого» О. Кобця, «Записках солдата» І. Багмута, «Записках каторжанина» Є. Іванчука в основу творення художнього світу покладено невігдані документальні свідчення (факти) про події, людей, особисті враження від пережитого, то, наприклад, «Записки Кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка, «Записки Тані М.» Г. Гордасевич, «Записки Білого Пташка» Г. Пагутяк є суто художніми творами.

Важливий елемент поезики записок – подія. Вона є причиною ведення оповідачем (реальною особою чи персонажем, вигаданим уявою митця) нотаток, у яких зазвичай основним об'єктом зображення є внутрішній світ людини. Звідси специфіка наративного розгортання подій у записках як змін у духовному житті персонажа, що виразно простежується в повісті Г. Гордасевич «Записки Тані М.». Функція події в наративному контексті записок досі не вивчалася, що зумовлює актуальність розвідки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Авторка та її творча спадщина неодноразово ставали об'єктом літературознавчих розвідок, зокрема ґрунтовної праці Г. Чернихівського «Галина Гордасевич: життя і творчість» (2010), наукових студій О. Василюшина, Р. Гром'яка, Р. Дубровського, І. Лобовик, В. Сушкевича, а також спогадів К. Бачинської, В. Богуславського, Г. Радошівського, Н. Романюк. Повість «Записки Тані М.» залишається недослідженою в ракурсі вивчення поетикальних особливостей записок як жанрового різновиду української прози.

Мета розвідки – розглянути своєрідність внутрішньої події в наративній структурі записок. Відповідно до цього поставлено **завдання** – з'ясувати функцію внутрішньої події в «Записках Тані М.» Г. Гордасевич.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. «Записки Тані М.» Г. Гордасевич входять до збірки оповідань і повістей «Двадцять років і один день» (1984). Хоч письменниця в підзаголовку зазначає приналежність твору до жанру повісті, проте наративна специфіка тексту зумовлена жанровою формою записок, які належать оповідачці й головній героїні – Тані. Це підтверджується я-нарацією, структурним поділом на недатовані нотатки різного обсягу, спонтанного, нерегулярного характеру, яким притаманні емоційність і відкритість внутрішнього світу героїні перед читачем, психологічний зріз її думок, почуттів, настроїв тощо. У «Записках Тані М.» відтворено особистий досвід нерозділеного першого сильного почуття.

І. Лобовик зауважує, що Г. Гордасевич у своїх поетичних, прозових творах, літературно-критичних розвідках порушує «одвічне коло жіночих проблем» [5, с. 143], серед яких магістральною є тема кохання. Для участі в дискусії про любов на сторінках журналу «Дніпро» письменниця надрукувала статтю «Сім прекрасних легенд», у якій подала своє бачення усталених понять: про єдину любов, про вірність до смерті, про подвиги заради коханої тощо. У роздумах Г. Гордасевич посилається на власні твори, серед яких ілюстрацією до третьої легенди про жертви в ім'я любові є «Записки Тані М.». Про художній задум авторка зазначає: «Мені хотілося в цій повісті показати (от

лише не знаю, чи вдалося), що любов теж може виродитися у своєрідну ракову пухлину, яка з'їдає людську душу, якщо людина замкнеться лише на цій любові, обмежить нею свій світ» [2, с. 131]. Оповідь у «Записках Тані М.» вибудовується як низка психологічних подій, які відображають зміни характеру й світогляду нараторки.

«Життя кожної особистості становить собою набір певних вузлових моментів, які вириваються з ряду повсякденних звичайних явищ, внутрішньо або зовнішньо змінюють свого суб'єкта й осмислюються ним – системно або відрубно – як щось визначне, особливе» [3, с. 5], – зазначає авторка ґрунтовної монографії про подію як категорію поетики літературного твору Т. Гребенюк. Специфіка внутрішньої (психологічної, ментальної) події, вважає дослідниця, полягає в тому, що вона «може виступати подією лише для одного персонажа, залишаючись не значимою для інших» [3, с. 137].

На думку Н. Тамарченка, «Подія – одна з найважливіших літературознавчих категорій. <...> це поняття неминуче пов'язане з уявленням про внутрішні і/або зовнішні межі художнього твору, а іноді і розглядається як акт чи момент семантично позначеного переходу цих меж – або читачем, або персонажем» [6]. Отже, функціональною ознакою події є рух змісту художнього тексту, з обов'язковою наявністю попередньої сталої ситуації (наприклад експозиції на початку оповіді) як фону, на якому сприйматиметься подія. У «Записках Тані М.» Г. Гордасевич – це перша нотатка – умовна точка відліку розгортання сюжету. Вона найбільша за обсягом та інформативною насиченістю, поєднує зроблені поспіль два записи з часовими маркерами: зранку й «Того ж дня пізно вночі» [1, с. 67]. Оповідачка до найменших дрібниць прагне відтворити у своєму зошиті день першої зустрічі з коханим. Від записів віє щирістю, простотою й відкритістю у вираженні емоцій, певною інфантильністю, яка «підкорює» читача, створює позитивне враження: «Який сьогодні день, який день! Хоча нічого такого гарного не трапилось, навпаки, мені було дуже погано. Але все одно в мене таке відчуття, наче трапилось щось дуже-дуже гарне» [1, с. 63].

Таня працює медсестрою, відповідальна й розважлива, небайдужа до чужого горя й завжди готова допомогти іншій людині. Одним із засобів характеристики головної героїні є пейзаж, який підкреслює оптимістичність, бадьорість, піднесеність її настрою: «Вийшла я на вулицю, а воно ж такий ранок, як у казці, що ні словом сказати, ні пером написати. Дерева всі в молодому листі, небо голубе-голубе й повне сонця. А в зеленій траві кульбабки, ніби маленькі сонечка. Вночі пройшов дощ, і повітря свіже-свіже, дихати ним легко. Іду, дихаю, посміхаюся. І люди мені на зустріч ідуть самі симпатичні і теж посміхаються» [1, с. 65].

Весна як особливий час розквіту й буяння природи співвідноситься зі станом душі оповідачки. Таня відкрита новим емоціям, почуттям, враженням, що є необхідною у творі ситуацією для настання доленосної події. Ідучи додому, дівчина раптом втрачає свідомість на залюдненій вулиці. Далі, у дусі романтичних оповідей про кохання: вона, опритомнівши, бачить перед собою в натовпі чоловіка, очі якого глибоко западають їй у душу: «Ох, які в нього очі! Карі-карі, як у пісні. І як вони на мене дивилися! З тривогою, з ніжністю, може, навіть, з... Ні-ні, це вже я вигадую. Ми ж з ним ніколи не зустрічалися. А може, це лише я не звертала на нього уваги, а він мене вже давно примітив і зовсім не випадково першим підхопив, коли я втратила свідомість?» [1, с. 65].

О. Кисельов зауважує, що «подія міститься ніби на перетині індивідуальних оцінок у творі, активно сприяє їх виявленню. У цьому сенсі подія відзначається не лише поступальним ходом дії, а й психологічною динамікою характеру <...>» [4, с. 33]. У занотованих Танею реченнях хвилювання й емоції пульсують, майстерно передано момент закоханості й відчуття, які охоплюють дівчину. З подальших записів Тані реципієнт дізнається, що для неї це досвід першого, по-справжньому сильного почуття: «Взяв мене міцно під руку, а в самого рука тепла, сильна. <...> я не знаю, як це назвати, але мені було так приємно відчувати дотик його руки. Такого ще зі мною ніколи не було. Завжди, коли знайомі хлопці пробували мене обняти, мені це було неприємно, і я виривалася, а вони ображались і називали мене льодинкою або ще холоднокровною рибою» [1, с. 66]. Отже, масштаб події в житті оповідачки вимірюється суб'єктивно нею самою і мислиться як щось надзвичайне, неповторне, напевно, довгоочікуване.

Таня сподівається, що хлопець знову шукатиме зустрічі з нею в той же день. У нотатках описано всі подробиці її приготувань: лягла спати, щоб не бути блідою і млявою; накрутила волосся на бігуді; від переживань не могла заснути, тому випила пігулку; прокинулася, прийняла контрастний душ; довго стояла перед шафою, думаючи, що вдягти. Образ нараторки розкривається в звичках, смаках, поглядах, оцінках, судженнях через самохарактеристику. Художню деталь, зокрема одяг, вико-

ристано для актуалізації ретроспекції головної героїні про матір, якої не стало кілька років тому. Таня сумує за найближчою людиною, яка для неї була водночас наставницею й порадицею. Образ матері в нотатках набуває лейтмотивного звучання, неодноразово виникає, коли дівчина осмислює різні життєві ситуації.

Наступний запис зображує довгоочікувану зустріч і, власне, знайомство в лікарні, куди герой потрапив через автомобільну аварію. Таня сприймає цю подію як знак долі. З історії хвороби дівчина дізнається ім'я і прізвище коханого – Максим Стешенко. Він працює слюсарем на механічному заводі й старший від неї на три роки. Найважливішу інформацію оповідачка методично занотовує, із чого помітно як хлопець поступово стає важливою частиною її особистого життя: «Я поїла вдома, записала оце в зошит, а зараз знову побіжу до нього» [1, с. 70].

Сюжетна канва твору досить проста, письменниця зосереджує увагу на внутрішній подієвості, прихованій від інших персонажів, але відкритій реципієнту. У повісті «Записки Тані М.» важлива роль обраної Г. Гордасевич жанрової форми записок. Вона обумовлює суб'єктивність оповідачки у відтворенні дійсності, адже події подані крізь призму її свідомості. Нотатки увиразнюють особисті оцінки й судження героїні, які вона неприховано (адже пише їх для себе) висловлює. Читач простежує, як з часом Таня, засліплена коханням, починає домислювати, видавати бажане за реальне, що спершу виявляється в несвідомих обмовках, випадкових натяках: «Справи в мого Максима ідуть на поправку!

В мого? Я смію його так називати?

І це зовсім не я, це Микола Васильович після обходу сказав:

– Ну, Таню, справи в вашого Максима йдуть на поправку» [1, с. 74]. В уяві оповідачка ідеалізує й привласнює предмет обожнювання, у реальному житті – оточує Максима дбайливим, навіть нав'язливим піклуванням, але в завуальованій формі: готує йому їжу, приносить фрукти, вдаючи, ніби така дієта в лікарні; купує за «шалену» ціну полуниці на базарі або транзисторний приймач. Соромлячись сказати про свої почуття, Таня ігнорує важливі акценти в поведінці Максима і його друзів, які виявляють дещо інше ставлення до неї: «Хлопці в Максимовій кімнаті називають мене не по імені, а сестрою. І Максим каже: “Моя мала сестричка”» [1, с. 77]. У записках передані діалоги між героями дають можливість читачеві більш-менш неупереджено оцінювати події.

Таня в усьому намагається бути «опорою» для коханого, що видає її недосвідченість, дійсно саме сестринську любов і турботу, а не дівочу. Героїня підсвідомо чи свідомо приховує від себе правду про характер їхніх стосунків з Максимом. Натомість вона мріє про одруження, обмірковує колір весільної сукні, квіти, які будуть у букеті, чекає на пропозицію й щиросердно не може збагнути, чому він досі бариться з цим. Щоб бути поряд із Максимом, Таня відмовляється від рекомендацій для навчання в медінституті, про яке колись мріяла разом із мамою. Коло життєвих інтересів героїні в записах звужується до зосередженості думок на всьому, що пов'язано з Максимом: «Закрутилась до решти! З роботи, на роботу, на базар, до Максима, приготувати, попрайти! Виявляється, чоловічі сорочки нелегко прати! Комір і манжети треш-треш, поки насилу відітреш. І ще одне відкриття: виявляється, в мене мала зарплата. Якось досі я цього не відчувала. <...> Через тиждень глянеш – а зарплати вже нема. Доводиться потроху брати з книжки, з тих грошей, що мама для мене на весілля збирала. Ще коли те весілля! До того ж Максим сказав, що він терпіти не може цих сучасних гучних весіль» [1, с. 78].

Поступово Таня починає кривити душею. У зошиті, призначеному для висловлення особистого, уже не розкривається її «я», а «приховуються» підсвідомі страхи, здогадки. У нотатках, ніби в дзеркалі, виникає «двійник» Тані, породжений власною нещирістю, тож відображення подальших подій усе частіше викривляється крайнім суб'єктивізмом трактування.

Переломний момент – поява третьої особи: знайомство з Нелею – дівчиною Максима. У занотованому діалозі передано напружену атмосферу зустрічі, влучну характеристику неспокійного норову Нелі, «сліпе», недалеко розуміння Максимом справжнього ставлення Тані до нього, негативну поведінку головної героїні, зумовлену конфліктною ситуацією, яка склалася. Оповідачка в записах по-жіночому гостро й безжально викриває недоліки суперниці, висловлюючи тим самим обурення проти несправедливого, на її погляд, вибору Максима. Не знаходячи раціонального пояснення, Таня розчаровується у своїх мріях, у собі, у житті.

Усі наступні записи належать уже ніби іншій людині, тому що поведінка, характер дівчини змінилися до невпізнаваності: негативне ставлення до людей, байдужість до всього, гнів і злість на Максима, духовне спустошення, зчерствіння, розчарування, самотність, страх. Оповідачка не визнає,

що залежність від духовного зв'язку з Максимом руйнує її особистість. Вона вирішує любити його потайки, аби тільки бути поряд, запевняє Нелю, що ставиться до її нареченого як до брата, на «підтвердження» цього дарує свій білий шовк на плаття й дає Максиму гроші на весілля, а на святі зловтішається з невдатного зовнішнього вигляду й роздратованості Нелі, навмисно поводить себе весело. Дівчина свідомо справжньої причини таких учинків: «<...> я була певна, що коли-небудь Максим зрозуміє, яку помилку він зробив» [1, с. 101], – але не сприймає їх як негативні, якими вони є насправді.

Танине «добро» для молоді родини неминуче оберталось подальшим наростанням конфлікту. Прихована критика, постійні натяки Максимові на недоліки Нелі як господині, жінки, матері погіршують ситуацію. Сварки між дружиною й чоловіком призводять до пияцтва останнього. Неля не витримує Таниних «мовчазних» докорів і знущань, постійного втручання в сімейні справи. Через чергову чвару сильно занедужує й гине їх з Максимом син Іванко. Ця подія є великим горем для Максима й Нелі, натомість у записках оповідачки з цього приводу ледь помітне співчуття, затьмарене думкою: «<...> тепер їх з Максимом нічого не зв'язує?» [1, с. 118]. Але трагедія навпаки зближує одружених, Максим усіяко намагається підтримати дружину, що викликає в Тані хвилю нерозуміння й обурення: «Ну що він з нею возиться! Вона знає його доброту і зловживає цим» [1, с. 119].

Кульмінаційною подією у творі є рішення Тані поговорити з Нелею й відкрито висловити справжнє ставлення до неї: «Я їй відверто сказала, що дивуюсь, як вона досі не зрозуміла, що їхнє спільне життя з Максимом закінчилося, що і раніше він жив з нею лише з почуття обов'язку, бо давно зрозумів, якою помилкою було їхнє одруження, і що з її боку нечесно так зловживати його добротою. Вона тільки нам з Максимом життя псує» [1, с. 120]. Розчавлена особистою трагедією, Неля мовчки все вислуховує й відповідає словами, у яких виразно прочитується думка про самобивство: «<...> я зайва на цьому світі, ти маєш рацію. Я повинна піти геть» [1, с. 120], – Таня вдає, що цього не помічає. Через три тижні в її зошиті з'являється запис події про самогубство Нелі, але він сповнений не докорами сумління, а щирим здивуванням і ледь стриманою радістю з приводу зникнення суперниці.

В останньому діалозі Тані з Максимом із вуст морально розчавленого чоловіка, якого пияцтво призвело до арешту й ув'язнення, оповідачка чує інший бік правди про свої вчинки. Фінал повісті «Записки Тані М.» залишається відкритим, «<...> історія додала героєві певного досвіду, й, хоча вона вже закінчилася, життя триває» [3, с. 123].

Г. Гордасевич зазначила, що в «Записках Тані М.» прагла показати безглуздість і непотрібність жертви в ім'я кохання, через яку «Світла і щира дівчина, яка ні на мить не вагалася, щоб віддати свою кров якомусь невідомому хворому, стає злою, душевно черствою, помічає в людях лише погане» [2, с. 131]. Таня покарана за нещирість до інших і до себе.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На наш погляд, ідея твору вдало розкрита завдяки формі записок, які сконцентрували увагу реципієнта на внутрішньому світі головної героїні, динаміці її думок і почуттів, змінах у характері як результату душевних переживань в особистому житті. Внутрішні (психологічні) події є вузловими моментами в повісті, зумовлюють рух і розвиток дії, виявляють суттєві риси світогляду й світосприйняття оповідачки.

Джерела та література

1. Гордасевич Г. Записки Тані М. / Галина Гордасевич // Гордасевич Галина. Двадцять років і один день : повісті, оповідання. – К. : Рад. письм., 1984. – С. 63 – 126.
2. Гордасевич Г. Сім прекрасних легенд / Галина Гордасевич // Дніпро. – 1986. – № 3. – С. 127 – 134.
3. Гребенюк Т. В. Подія в художній системі сучасної української прози: морфологія, семіотика, рецепція : монографія / Т. В. Гребенюк. – Запоріжжя : Просвіта, 2010. – 424 с.
4. Киселев А. Л. О теоретической формуле события в литературе / А. Л. Киселев // Проблема образа-характера в творчестве советских писателей : науч. труды. – Куйбышев : Куйбышев. гос. пед. ин-т, 1978. – Т. 203. – С. 20 – 35.
5. Лобовик І. Жіночий портрет при світлі силуетів / Ірина Лобовик // Вітчизна. – 1991. – № 3. – С. 138–143.
6. Тамарченко Н. Д. Проблема события в литературном произведении (сюжетологические и нарратологические аспекты) [Электронный ресурс] / Н. Д. Тамарченко. – Режим доступа : <http://narratorium.rggu.ru/section.html?id=9261>.

Шахова Катерина. Функция внутреннего события в «Записках Тани М.» Галины Гордасевич. В статье анализируется функция внутреннего (психологического) события в «Записках Тани М.» Галины Гордасевич в ракурсе изучения поэтикальных особенностей записок как жанровой разновидности украинской прозы. Записки – малоисследованный жанр в отечественном литературоведении. В творчестве украинских писателей XX – начала XXI века он представлен «Записками пленного» О. Кобца, «Записками солдата» И. Багмута, «Записками Тани М.» Г. Гордасевич, «Записками Белого Пташка» Г. Пагутяк, «Записками украинского самашедшего» Л. Костенко и другими. Запискам свойственна определенная амплитуда колебания между принципами документализма и художественности, которая зависит от авторской интенции письма. «Записки Тани М.» Г. Гордасевич являются чисто художественным произведением, важный элемент поэтики которого – событие. Оно обуславливает ведение главной героиней – Таней – заметок, в которых основной объект изображения – внутренний мир рассказчицы. Записки концентрируют внимание реципиента на динамике ее мыслей и чувств, изменениях в характере как результате душевных переживаний в личной жизни. Психологические события в «Записках Тани М.» являются узловыми моментами, обуславливают движение и развитие действия, проявляют существенные черты мировоззрения и мировосприятия героини.

Ключевые слова: записки, повесть, внутреннее событие, рассказчик, нарратив.

Shakhova Kateryna. The Inner State in «Tanya M.'s Notes» by Halyna Hordasevych. The article deals with the function of inner (psychological) state in «Tanya M.'s Notes» by Halyna Hordasevych in the perspective of notes poetics features studying as the Ukrainian prose genre variety. Notes are not profound explored genre in Ukrainian literary criticism. In the Ukrainian writers works of the XX – beginning of the XXI centuries are presented by «Captive's Notes» by O. Kobets, «Soldier's Notes» by I. Bahmut, «Tanya M.'s Notes» by H. Hordasevych, «White Bird's Notes» by H. Pahutiak, «Notes of Ukrainian samashedshy» by L. Kostenko and others. Notes genre is characterized by amplitude fluctuation between the documentary and art principles, which depends on the author's writing intentions. «Tanya M.'s Notes» by Halyna Hordasevych is purely artistic work, which include important element of poetics, that is an event. It determines writing by the main character, Tanya, notes, where the narrator's inner world is the object of self-representation. Notes focus recipient on the dynamics of author's thoughts and feelings, character changes as the result of spiritual experience in private life. Psychological states in «Tanya M.'s Notes» are the key moments, that determine action development and show the essential features of main character's world outlook.

Key words: notes, story, inner state, narrator, narrative.

Стаття надійшла до редколегії
22.09.2015 р.

УДК 821.161.3 – 3 Кундера. 09

Надія Шураєва

Особливості оповідної структури роману М. Кундери «Вальс на прощання»: музичний аспект

У статті розглянуто своєрідність оповідної структури роману М. Кундери «Вальс на прощання»; досліджено бінарні опозиції, музичний інтертекст та роль ігрового начала в поезії М. Кундери; здійснено аналіз проблемно-тематичного й сюжетно-композиційного рівнів твору; зважаючи на яскравість і своєрідність музичного складника художнього світу письменника, висвітлено типологічні особливості заголовка роману; розкрито роль музики в художньому світі М. Кундери.

Ключові слова: роман, оповідна структура, заголовок, музичний інтертекст, музична деталь, поліфонічність, проблематика, постмодерністський дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мілан Кундера – чеський поет, прозаїк, драматург, літературознавець та літературний критик межі XX–XXI ст., один із найвідоміших сучасних європейських письменників-постмодерністів, а в Україні – один із найбільш читабельних авторів зарубіжної літератури. Творчість М. Кундери цілком підпадає під означення «східноєвропейська